

Bron: Leeuwarder Courant 1911-08-16 / ¹

Bron: Leeuwarder Courant 1936-10-13

Bron: Leeuwarder Courant 1942-09-26

Bron: Leeuwarder Courant 1994-06-20

25-jarig bestaan der Coöperatieve Zuivelfabriek Warga

Donderdag 24 Augustus.

„Mooi weer is de kreet van den stralenden morgen” en glunder schijnt de zon in onze stalen paardjes, die we, getweeën, om zeven uur bestijgen, om tijdig aan het station Wirdum te zijn. Voort, voort, al voort. gaat het op den straatweg en daarna op den bochtigen grintweg, die naar het dorp leidt, dat in de morgenstilte droomerig daar heen ligt. Al pratende zijn we

spoedig, waar we wezen willen. Om 8 uur komt de expres-trein uit Leeuwarden aandruischen en de excursionisten van den Algemeenen Nederlandschen Zuivelbond stappen uit. De Limburgers zijn er niet bij. Ze waren te laat bij den trein en zullen straks niet den wagen komen.

Oogenblikkelijk is het een donkeren drukte aan het kleine station en de menigte van eenige honderden personen, onder wie zich ook weer de Commissaris der Koningin met twee leden van Gedeputeerde Staten, de heeren Peerenboom en Okma, de directeur-generaal van den Landbouw e. m. a. bevinden, gaat langzaam den weg op naar het dorp, waarvoor zoo'n dichte en lange stot van wandelaars in het vroege morgenuur zeker een ongewoon verschijnsel is. De Wirdumers schenken er dan ook alle aandacht aan. Dienstboden staan in de deur, vrouwen voor de glazen, kinderen en mannen bij het hek, om de exorcisten voorbij te zien schuiven, van wie sommigen den toegang van Wirdum met zijn schaduwrijke lindebomen heel aardig vinden.

¹ Twee foto's zijn afkomstig uit eigen collectie (zhn)

Het eerste deel van den tocht is de Coöperatieve Zuivelfabriek, rechts van den hoofdweg gelegen en die, dat spreekt haast van zelf, ter eere van het bezoek, de vlag heeft uitgestoken. Zij is den 1 Mei 1892 in werking gesteld, op welken datum er 28 leden, met 756 koeien waren aangesloten.

Zij begon met 12 Mei 1891 de melk naar vetgehalte uit te betalen, daarmee het voorbeeld gevende aan alle andere fabrieken in deze provincie en sinds 1906 schrijven hare statuten die manier van betaling voor. De Wirdumer fabriek heeft met voorspoed gewerkt. Er is, vooral in de laatste jaren, flink afgeschreven en op de balans van 12 Mei 1911 komt een ledenkapitaal voor tot een bedrag van f. 35.739,11. Sinds 1907 is niet minder dan f. 60.000 voor uitbreiding en vernieuwing dezer fabriek besteed, die daarmee aan de eischen des tijds beantwoord. Haar ledental bedraagt thans 78 met 1612 koeien.

Doch we zijn er. De excursisten gaan heel bedaard - een exersist loopt nooit hard - het terrein op en de voornaamste personen van het gezelschap worden aan een der hekken door bestuur en directeur ontvangen. Men begeeft zich eerst in de wachtkamer, waaruit het gezelschap zich in de verschillende lokalen der fabriek verspreidt. Natuurlijk kan het niet meer dan een vluchtig bezoek zijn. Voor hen, die er alles van weten, is dat voldoende en de leeken hebben er niets aan. Zeldzaam mooi ingericht, een modelfabriek; dat wordt er van gezegd.

Na de bezichtiging verzamelt men zich weer op het erf, waar twee dames, de echtgenooten van den directeur en den bestuursvoorzitter, aan het Bondsbestuur en andere heeren worden voorgesteld en de wijn wordt aangeboden. Daar ook in de open lucht, spreekt de bestuursvoorzitter de bezoekers toe, dank zeggende voor de eer, door een zoo talrijk gezelschap uit verschillende oorden des lands de Wirdumer Vereeniging aangedaan. Moge het bezoek een aangename verpozing op de tocht naar de naburige zustervereniging te Warga zijn, zegt spreker, wien het verder spijt, dat men de anders nog al geroemde Wirdumer weilanden vandaag in geen schooner kleed aantreft. Hij hoopt, dat de algemeene indruk er niet veel minder om zal zijn en dat deze excursie aan de algemeene vergadering van de F.N.Z. verbonden, in alle opzichten moge slagen.

De voorzitter van van den Algemeene Bond, baron Collot d'Eseury, spreekt namens de F. N. Z. en alle aanwezigen een woord van dank voor de hartelijke verwelkoming hier en voor het geven der gelegenheid om de fabriek te bezichtgen, voor welke zaakkundige inrichting spreker directie en bestuur alle hulde brengt. Hij eindigt met der wensch, dat het hier spoedig weer moge zijn: vette weiden en gezond vee.

En daarmee hebben we met Windum afgedaan. De heeren van 't Bondsbestuur en hunne vrienden blijven nog wat napraten, tot de wagens voorkomen, die hen naar Warga zullen brengen. Een deel der excursisten is reeds vooruitge-

gaan en de laatsgebleevenen volgen. Ook wij stappen weer op de fiets. Door een aan historische herinneringen rijke landstreek, waarvan de gids der excursions ook melding maakt, komt men, voorbij het aloude dorpje Swichem, het feestvierend Warga al nader en nader. De wandelaars hebben zich in veel groepjes verdeeld en de voorsten zijn al haast ter plaatse, als de achtersten nauwelijks Wirdum hebben verlaten. Maar er is alle tijd en daar houdt een excursionist van. Het dorp Warga is al zichtbaar in de zonnige verte en vlaggen staande op boerenplaatsen, molens en den toren. gelijken kleurige rechthoeken in de blauwe lucht welving. Hoe meer we naderen, hoe meer ontblijkt, dat

Warga zijn 25-jarig feest

met eensgezindheid viert. Bijna geen boeren plaats, hetzij dicht bij of ver van het dorp gelegen, die niet de driekleur of de Frieche vlag uit heeft. In de buurt zelf hangt zij langs vele huizen en op sommige punten zijn ook andere versieringen aangebracht. Dicht bij de kerk staat een eerepoort met het opschrift: 1 8 8 6 - 1 9 1 1, C o ö p Stoomzuivelfabriek Warga, Hulde

de bovenzaal van de herberg „Het Landwelvaren: heeft eveneens het feestkleed aan en een der wanden prijkt met een gekleurde plaat, geschilderd door den 22 jarigen Sikke van Buren en voorstellende de Wasgaster fabriek., naar de oude photographie van die inrichting. „Ter eere van het zilveren feest der Coöperatieve Stoomzuivelfabriek te Warga” zoo staat er.

Als we een en ander in ogeschouw hebben genomen, begeven we ons naar het feestterrein, waar alles voor de ontvangst der gasten in gereedheid is gebracht. Te ruim tien uur houden de wagens met de hoofdpersonen voor het terrein stil. Even later heeft men zich voor een houten tent verzameld en nadat het muziekkorps „Unisson” uit Leeuwarden de Hollandsche en Friesche volsliepen heeft gespeeld, houdt voorzitter van het fabrieksbestuur, de heer P.D. Wijbinga, een rede ter verwelkoming en om de beteekenis van het feest te schetsen.

Hij verteld van de omstandigheden, die in 1886 tot oprichting der Wargaster fabriek - zij was de eerste in Friesland - hebben geleid. Die oprichting had plaats onder moeilijke omstandigheden; maar alle bezwaren werden overwonnen en de fabriek mocht zich spoedig in de belangstelling der veehouders verheugen. Thans is het niet meer noodig, te vragen of men destijds den juiste weg heeft ingeslagen. Het succes, waarop de coöperatieve zuivelbereiding mag bogen, is voor een niet gering deel te danken aan de mannen, die zich aan het hoofd der beweging plaatsten.

De voorzitter van den Nederlandschen Zuivelbond verdient een woord van hulde voor zijn steun. Met groot genoegen ziet spreker hier de aanwezigheid van de Commissaris der Koningin in ons gewest en van de vertegenwoordigers der

Regeering en van den Landbouw. Daaruit blijkt, hoe groot de belangstelling voor de fabrieksmatige zuivelbereiding is. En die tegenwoordigheid is voor de Wargasters vereeniging een groote eer. Haar bestuur betreurt, dat tengevolge van een ernstige ziekte onder het vee een tentoonstellingsplan op uitgebreider schaal moest worden opgegeven. Spreker hoopt, dat de gasten hier eenige aangenamen oogenblikken zullen doorbrengen en nog lang van den bloei der fabriekmatige zuivelbereiding getuige moge zijn.

Daarna wenscht de Commissaris de Koningin mr. P.A. baron van Haringma (?) Toe Sloten de Wargaster Vereeniging geluk met haar mooi feest, dat ook voor wijderen kring een feest van betekenis is. De minister van Landbouw had her voornemen heden hier te zijn maar is door ambtsbezigheden verhinderd, waarom spreker ook namens de Reggeering het woord tot de vertegenwoordigers der feestvierende vereeniging richt. Hun feest is een feest voor het geheele land. Van Warga xx men wel zeggen, begint op dit gebied de victorie.

Vijf en twintig jaar geleden was het voor Friesland een tijd van grooten druk, spreker zou haast zeggen van angst. Toen zijn er mannen opgestaan, die begrepen, dat zij niet door Regeeringsmaatregelen konden worden geholpen ; maar zelf de hand aan den ploeg moesten slaan. Die mannen zijn straks door den voorzitter genoemd. De eerste pogingen waren moeilijk: maar zoals met elken boom, die eerst in de schaduw staat, is het ook hier gegaan; het is een krachtige boom geworden.

De coöperatieve zuivelfabriek aan het vaarwater te Warga

Aan het slot zijner rede deelt spreker mee, dat het H. M. de Koningin heeft behaagd, den heer Wijbenga te begiftigen met het ridderkruis van de Oranje-Nassou-Orde.

De Commissaris gaat naar den voorzitter toe en hecht hem het onderscheidingsteeken op de borst. Luide bravo's. Het Wilhelmus van Nassauwen wordt gespeeld. De Commissaris voegt er nog den wensch aan toe, dat hier de fabriekmatige zuivelbereiding voortaan met dezelfde energie bekwaamheid moge worden geleid en dat de voorzitter zijn schoon ordeteeken nog lang moge dragen. Men roept: leve de Koningin en de muziek speelt een fanfare ter eere van den geridderde.

Nog één toespraak. Het is de voorzitter van den Nederlandschen Bond, baron Collot d'Escury, die den Wargaster voorzitter bedankt voor diens welkomsgroet en zijn erkentelijkheid betuigt voor de bereidwilligheid, om dit feest juist met de algemeene vergadering van de F. N. Z. te doen samenvallen, daar hij er zeer prijs op stelt, om namens de geheele coöperatieve zuivelbereiding in Nederland het fabrieksbestuur te Warga hartelijk geluk te wenschen. Vooral 25 jaren geleden behoorde er veel moed en wilskracht toe, om een dergelijke fabriek te stichten. Spreker kan de bezwaren, waarmee men te kampen had, zoo goed navoelen, omdat hij uit eigen ervaring met dergelijke bezwaren bekend is. Daarom hulde aan de mannen, die zoo iets ondernomen hebben, ook aan de nagedachtenis van hen, die niet meer op aarde zijn. Het voorbeeld, door Warga gegeven, is voor Friesland en ook daar buiten van grooten invloed geweest. Met de beste wenschen voor de feestvierende fabriek en voor de geheele coöperatieve zuivelbereiding in Nederland besluit spreker. Dat zij leve!

Velen gaan dun nieuwen ridder in de OranjeNassau-Orde feliciteeren. hij heeft het druk met handgeven en ziet er, ondanks zijn jaren, vergenoegd uit. De excursionisten haasten zich naar de beide lange tafels op het terrein, waar de wijn wordt aangeboden. Intuschen heeft men gelegenheid, in een groote loods het oude zuivelbedrijf in werking te zien. Het paard loopt voor den karnmolen en de boerin staat gereed, om aanstonds de boter uit de karn te nemen en toe te bereiden. Velen, die het nooit eerder gezien hebben, vinden het zeer interessant, doch 't paard loopt hun niet vlug genoeg. 't Is blijkbaar een excursionist !

Vervolgens wordt de coöperatieve zuivelfabriek bezichtigd en op de directeurskamer blijkt ons, dat zij reeds in 1889 op een tentoonstelling van voedingsmiddelen te Parijs een gouden medaille voor boter heeft verworven. In de werklokalen beschouwen sommigen met belangstelling de koelmachine voor de boter, waarvoor het nortonwater, op een temperatuur van 11° C., aanhoudend in dunne straaltjes aansijpelt, om in een dikken straal weer weg te stroomen. Nooit

eerder vertoond, hooren we zeggen, doch anderen hebben 't wel meer zoo gezien.

Van de fabriek gaat het naar de tentoonstelling van boter en kaas in de bewaarschool, gehouden vanwege den Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken in Friesland. Daarbij is ook vooral op het verschil in de verpakking gelet. Wat een soorten van kaas zijn daar te zien en in allerlei formaat en grootte: Jodenkaas, roomkaasjes, broodkaas, Leicesterkaas, Goudakaas, Cheshire en Cheddarkaas, losse en kankerige kaas, pokkige korsten, miltende kaas, open knijpers, gesloten knijpers, Friesche nagelkaas, Edammrs, ja, er is haast geen einde.

Dan hangen er een paar kaarten van Friesland met grote stippen, voorstellende de opkomst en den bloei van de fabriekmatige zuivelbereiding in deze provincie. In 1886 één stip (de fabriek te Warga); in 1911 niet minder dan 103 stippen. Het laboratorium van het Landbouwhuis te Leeuwarden is er ook. De jongens hebben vooral aardigheid aan de glaasjes. Bij een tafeltje koopt voor een stuiver een beschuitje met een flink stuk Cheddarkaas. Smakelijk die kaas, als boter zoo smedig! De tentoonstelling trekt een druk bezoek.

Om 12 uur rijden de aangespannen paarden voor, die aan de keuring van tuigpaarden zullen deelnemen

.....

lange lijst met deelnemers paardenkeuring en uitslagen

.....

Inmiddels zijn de excursisten aan boord gegaan om deel te nemen aan de boottocht van Warga, langs Grouw, de Oude Venen, over Wartena naar Leeuwarden, waar te 5 ur in verschillende hotels een maaltijd wordt gehouden.

De Commissaris de Koningin is om halfeen per rijtuig naar zijn woonplaats teruggekeerd.

Gisteravond zijn bij den maaltijd in de zalen van den heer Visser eenige toespraken gehouden o.a. door de heeren dr. P.C. van Heek directeur-generaal van Landbouw, en R. Bloembergen, lid der Eerste Kamer. Bij die gelegenheid is een telegram van hulde aan de Koninklijke familie afgezonden.

Vijftig jaar Coöperatieve Zuivelbereiding

De overdracht van de fabriek te Warga (aan de Frico).

Onthulling van een gedenksteen.

Een zwart-marmeren gedenkplaat, met als centrale figuur een phoenix, de vogel, die uit zijn asch verrijst. Hieronder het opschrift: 1886 Oprichting van de Coöperatieve Zuivelfabriek 1936 Overdracht aan de Frico van de centrale melkinrichting. Hulde aan de pioniers. „*Ien for allegearre, allegearre for ien.*”

Toen eenige maanden geleden de mare door Friesland ging, dat ook de Coöperatieve Zuivelfabriek te Warga zou vallen als „slachtoffer” der concentratie in de zuivelbereiding, werd dit bericht met ontroering vernomen en zulks niet alleen te Warga.

Hier toch werden met de oprichting van de eerste coöperatieve zuivelfabrieken in Friesland de grondslagen van de zuivelcoöperatie gelegd. En bovendien opheffing van de fabriek zou voor het dorp een niet onaanzienlijke schadepost beteekenen. Maar een oplossing werd gevonden, waarmede zoowel de voorstanders van coöperatie, als de ingezetenen van Warga zich volkomen konden vereenigen. Immers in het gebouw der fabriek zou de Frico, de Friesche Coöperatieve Zuivelexportvereniging, het grootste lichaam op dit gebied in Europa, haar centrale melkinrichting vestigen, zoodat de plaats, vanwaar eenmaal de victorie der zuivelcoöperatie begon, toch weer zou worden in dienst gesteld van de coöperatieve idee, terwijl de nieuwe onderneming aan vrij wat meer handen werk zou geven dan de oude.

Hedenmorgen had de ingebruikneming der centrale melkinrichting plaats. Tegen tien uur begon de bovenzaal van het café Castelein te Warga vol te loopen. Voor de bijwoning van deze eenvoudige plechtigheid waren behalve B. en W. van Idaarderadeel, de besturen van den Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken in Friesland en de Friesche Maatschappij van Landbouw, uitgenoodigd de leden van de voormalige coöperatieve zuivelfabriek te Warga, die door den voorzitter van de Frico, den heer B. V. d. Berg, directeur der Coöperatieve

Zuivelfabriek te Roordahuizum, in de eerste plaats welkom werden geheeten. Het moet hun heel wat gekost hebben, aldus spreker, voordat zij hun bedrijf, het oudste in Friesland, hebben prijsgegeven.

Doch zij brachten deze offers ter wille van de coöperatieve idee en zetten daarvoor de traditie van hun ouders en voorouders voort. Evenals deze, begrepen

zij, dat als het getij verloopt, de bakens moeten worden verzet. In dezen tijd van vergevorderde wetenschap en techniek moge het oprichten van een zuivelfabriek een eenvoudige zaak schijnen, vijftig jaar geleden was het een heele onderneming, die volbracht werd in een tijd, dat er in Friesland groote ellende en armoede heerschte. Door knoeierijen en een verouderde productiemethode was de Friesche boter op de wereldmarkt vrijwel onverkoopbaar geworden.

De Denen waren overgegaan tot de fabrieknietige zuivelbereiding en verkregen hierdoor een beter en gelijkmatiger product, dat het Friesche van de markten verdrong. Fabriekmatige zuivelbereiding was in ons gewest destijds het gesprek van den dag, niet alleen op boerenvergaderingen, maar ook op de z.g. koffiedrinkerijen, die destijds veel werden gehouden. Het idee om hier te Warga een coöperatieve zuivelfabriek op te richten schijnt op zulk een koffiedrinkerij geboren te zijn. Verteld wordt, dat de Warga'ster boeren op een avond den kastelein uit zijn bed klopten om in de herberg de op een koffiedrinkerij aangevangen besprekingen voort te zetten. De gevolgen van die nachtelijke vergadering, waren zoodanig, dat bij het vijf en twintigjarig bestaan der fabriek de Commissaris der Koningin kon zeggen: Van Warga begon de victorie.

Spreker brengt hulde aan deze pioniers, in het bijzonder aan den eersten beheerder, wijlen den heer Sybren Kuiper, den eenvoudigen en bescheiden man, die in het succes zoo'n groot aandeel had en die vele jongeren tot voorbeeld kan strekken.

En thans is het oogenblik gekomen, dat de oude fabriek een nieuw stadium is ingetreden. Zij blijft in dienst van de Coöperatie nu de Frico er haar centrale melkinrichting zal vestigen. De Frico is geen lichaam, dat veel aan den weg timmert, maar bij een gelegenheid als deze mag er wel eens op worden gewezen, dat zij een lichaam is, zooals men geen tweede in Europa vindt. Meer dan de helft van de in deze provincie bereide zuivelproducten gaat door haar handen, zij heeft haar afzetgebied in meer dan 50 landen en zet jaarlijks voor meer dan f 20.000.000 om, Vanaf het oogenblik, dat de melk van de koe komt tot aan dat, waarop het bij den consument wordt bezorgd, heeft zij invloed op de melk en de melkproducten. Steeds staat qualiteitverbetering voorop, ook bij deze centrale melkinrichting.

Na een welkomstwoord tot de verdere benodigden en na dank te hebben gebracht aan allen, die hebben meegewerkt tot het lot stand brengen van het nieuwe gebouw, eindigt spreker met de hoop uit te spreken, dat men over vijf en twintig jaar van deze melkinrichting mag getuigen, wat men eenmaal van de oude fabriek heeft getuigd: Van Warga begon de victorie.

Vervolgens begaf men zich naar de nieuwe fabriek, waar de heer v.d. BERG met een korte toespraak de Friesche vlag, die den gedenksteen dekte, wegnam en daarna de genoodigden in de gelegenheid stelde de inrichting te bezichtigen.

Het doel van de centrale melkinrichting is de voorziening van het. Friesche platteland met consumptiemelkartikelen te verbeteren. De zuivelfabrieken toch, die de consumptiemelkvoorziening op het platteland verzorgden, konden in allerlei productie, als karnemelksche pap, havermout, rijstepap, slagroom en koffieroom, Yoghurt, chocolademelk enz. geen voldoende omzet krijgen en zich er dus niet op inrichten. Thans kunnen de 41 deelgenoten in de Frico door deze centrale in een lang gevoelde behoefte voorzien. De deelgenoten leveren de melk en de room aan de centrale melkinrichting; en ontvangen de eindproducten terug om zelf voor de distributie te zorgen. Daarnaast heeft de Centrale melkinrichting haar eigen distributie te Groningen door middel van het door haar overgenomen Utak Melkbedrijf, levert ze melk aan Amsterdam en heeft ze ook een begin gemaakt met de distributie te Leeuwarden.

In de Inrichting wordt uitsluitend melk verwerkt van t.b.c.-vrije koeien. De gezondheidsdienst voor het vee in Friesland (directeur dr. A. H. Veenbaas) zorgt voor de controle op dezen maatregel. Verder staat de inrichting met personeel onder voortdurende controle van dr. H. de Jong, arts te Leeuwarden.

Een tocht door de fabriek leert, dat in het bedrijf van de allermooiste machinerieën is gebruik gemaakt en dat alles zeer hygiënisch is ingericht. Zoo worden de flesschen eerst automatisch gereinigd, zoodat zij practisch bacterie-vrij zijn, daarna worden zij automatisch gevuld en gesloten, zoodat noch bij het vullen noch bij het sluiten in aanraking komt met menschenhanden.

Merkwaardig is ook, dat in deze fabriek de room gekarnd wordt op een manier, dat niet de verkrijging van boter doch de verkrijging van de best-mogelijke karnemelk het hoofddoel is. Om oprooming in de chocolademelk en de gesteriliseerde melk te voorkomen, wordt de melk gehomogeniseerd, d. w. z. de vetballetjes worden tot veel kleinere lichaampjes uitgeperst, waardoor een volkomen emulsie ontstaat, die elke oprooming uitsluit.

Na bezichtiging der fabriek werd de vergadering in café Spoorzicht heropend. De directeur van de Frico, de heer NIJHOLT, gaf een overzicht van de totstandkoming van de nieuwe melkinrichting. Spreker wees er o.m. op, dat het verbruik van consumptiemelk in Nederland verre ten achter staat bij die in andere landen. Het bedraagt per hoofd der bevolking slechts $\frac{1}{3}$ (?) van het gebruik in Zwitserland. Kon men hier te lande het melkverbruik tot het dubbele opvoeren van het tegenwoordige, dan zou een plas melk noodig zijn grooter dan heel Friesland voortbrengt. Door het leveren van melkproducten van prima kwaliteit kan men het verbruik opvoeren. Zoo lang er in Nederland nog zooveel margari-

ne, waterbrood e.d. wordt verbruikt, kan men van een teveel aan melk in Nederland niet spreken. Voorts critiseert spreker verschillende regeeringsmaatregelen, waardoor het verbruik van melkproducten van goede kwaliteit wordt tegengegaan. Zoo kan er vanuit Friesland geen melk naar Amsterdam worden vervoerd, omdat hier een heffing bestaat, die neerkomt op een invoerrecht van 2½ ct. per liter. Het tel dat wij melk kunnen leveren, die aan veel hooger eischen voldoet dan het grootste deel der Amsterdamsche melk is blijkbaar van geen waarde. Ook te Leeuwarden legt de Nederlandsche Zuivelcentrale ons groote belemmeringen in den weg. Mogen door een krachtige acte van boeren en consumenten gezamenlijk de officiële instanties spoedig tot andere gedachten komen.

De VOORZITTER deelt mede, dat bij bericht van verhindering heeft ontvangen van den heer Joh. J. de Boer, den eenigen nog in leven zijnde oprichter der Warga'ster fabriek.

Voorts werd het woord gevoerd door den heer WIJBENGA, voorzitter der voormalige Warga'ster coöperatie burgemeester POPPINGA, namens het gemeentebestuur van Idaarderadeel, die tot de conclusie is gekomen, dat de overdracht van de Frico voor Warga niet een nadeel, doch een groot voordeel is geworden. De coöperatieve gedachte heeft ook thans weer getoond tot groote dingen in staat te zijn.

Vervolgens spraken de heeren BOERSMA van Friens, ondervoorzitter van de Friesche Maatschappij van Landbouw en OOSTENBRUG, voorzitter van den Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken, die o.m. betreurde dat van de zijde van de vrije fabrieken getracht wordt aan de hand van de wettelijke maatregelen de do Frico te beletten de vleugels verder uit te slaan. Spreker spoort krachtig aan tot meerdere eenheid van optreden binnen het raam van den Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken.

Dr. VEENBAAS, directeur van den Gezondheidsdienst voor vee in Friesland, verklaarde bij den opzet van deze melkinrichting zeer prettig met de Frico te hebben samengewerkt. Dit lichaam heeft een der moeilijkste technisch-hygiënische problemen schitterend opgelost door slechts melk van tuberculose-vrije veebeslagen voor haar centrale melkinrichting aan te nemen. Immers melk, die vrij is van tuberkelbacillen kan bij pasteurisatie met een geringe verhitting volstaan dan andere melk, met het gunstig gevolg dat vele voedende eigenschappen, die bij hooge verwarming verloren gaan, dan behouden blijven.

Nadat de heer IEDE KOOISTRA het bestuur zijn gelukwensen op rijm had aangeboden, sloot de VOORZITTER de vergadering, die, nadat het „Frysk Folksliet” staande was gezongen, uiteen ging.

PERSOONLIJKE HERINNERINGEN.

KENTERING IN HET BOERENBEDRIJF

Toen in 1885 plannen werden gemaakt voor, oprichting van een zuivelfabriek op coöperatieven grondslag en deze plannen te Warga hun beslag kregen in 1886, ging er aanvankelijk een algemeene beroering door Friesland. Dit stoute voornemen veroorzaakte een deining onder de plattelandsbevolking, in het bijzonder onder de betrokken veehouders, wier vaders en grootvaders immers hun eigen producten, boter en kaas, onder eigen dak hadden vervaardigd.

De „tsjermounle, dy't min ieuwen oanien brûkt hie, scoe dos foartoan stil stean, de tsjerne ek oan kant, de tsiistsjettel by de âlde rommel, men koe der net by det soks barde.”

In veehouderskringen werd de zaak natuurlijk druk besproken, sommigen schudden meewarig het hoofd over dit „drieste en roekelooze” ondernemen. Anderen, dorpsnotabelen b.v. maakten ten aanhoore van betrokken boeren berekeningen. Men zou b.v. zoo en zooveel boven de eerste keur der gangbare boterprijzen moeten bedingen om zich staande te houden op het gewone peil. Van winst maken kon geen sprake zijn, de zaak zou falikant uitloopen. De grootste pessimisten wisten te voorspellen, dat het op niets zou uitdraaien. Zij gingen zelfs heel ver door te beweren, dat het nieuwe fabrieksgebouw zoodanig was gebouwd, dat men er mettertijd met weinig moeite een armhuis voor de boeren van maken kon, „hwent der giet it op ta”.

In weerwil van al deze voorspellingen van „helderzienden en deskundigen” hielden de Wagaster boeren voet bij stuk, met name het koene befaamde drietal, wijlen de veehouders Hendrik Kooistra, Pieter Wijbenga en Jan Boekema wist door te zetten. De materialen, steen en kalk, hout en ijzer werden aangevoerd, de gesmade fabriek zou er komen, alle verdachtmakingen en pessimistische voorspellingen ten spijt. De ledenlijst breidde zich langzaam uit en de melkaanvoer vermeerderde kortom, de zaak marcheerde.

Enkele veehouders bleven halsstarrig in hun in hun weigeren. Nooit of te nimmer zou men de melk afstaan aan „die fabriek”, zich het werk uit de handen laten nemen door een directeur en zijn helpers, „dy der dochs gjin forstân fen hie-ne, it kaem sa 't it kaem”.

Schrijver dezes heeft het echter meegemaakt dat sommige boeren van dit standpunt afweken en toch naar de fabriek kwamen.

Bepaald gelukkig was men overigens niet in deze eerste op coöperatieven grondslag opgerichte fabriek te Warga. Behalve dat men met vrijwel ongeschoold personeel begon, stond aan het hoofd een beheerder die, naar spoedig bleek, minstens even zoo niet ongeschoolder was dan enkele eerste werkkrachten, die in zake de kaasbereiding nog een zekere routine hadden opgedaan in het oude boerenbedrijf. De gevolgen van dezen ongunstigen toestand bleven niet uit. De beheerder werd genoodzaakt ontslag te nemen. Dit toen opzienbarende feit gaf opnieuw stof tot praatjes, „sjogge jimme wol hwâ 't hinne giet, de man is der net for birekkene”.

Een tweede functionaris bracht er al even weinig van terecht, doch de derde man bleek te zijn een volwaardige kracht die met vaste teugels het bewind voerde en heeft gevoerd gedurende langer dan een kwart eeuw.

Wie als schrijver dezes in 1911 de viering van 't zilveren jubileum van de zuivel-fabriek te Warga heeft meegemaakt, waar ter gelegenheid daarvan naast het nieuwe ook het oude bedrijf nog eens werd gedemonstreerd, die moet wel tot de conclusie zijn gekomen, dat het moderne, niettegenstaande de vele lasterpraat in het begin, zich prachtig heeft ontwikkeld. Warga bewees wat door samenwerking kan worden verkregen.

C.

„Wergea” als voorbeeld van zuivelvernieuwing

(Eerste in serie over Industrieel Erfgoed in Friesland)

Door Symen Kingma

WERGEA - Wergea was het dorp waar boeren voor het eerst een eigen fabriek begonnen voor de zuivelbereiding. Die pioniers daar in Wergea werden een beetje voor gek versleten. Tenslotte was er al een fabriek, waaraan de boeren van Wergea en omkritten hun melk leverden. Het was evenwel geen coöperatieve, maar een particuliere fabriek, waarover veel boeren niet tevreden waren. Daarom stonden in Wergea mannen op, die onafhankelijk hun melk wilden verwerken en de produkten zo mogelijk wilden exporteren. De broers Hendrik Johannes en Jan Johannes Kooistra namen in 1886 het voortouw.

Het waren gedreven figuren, vooral Hendrik. De boeren in het gewest voelden zich vernederd, toen aan het einde van de vorige eeuw hun boter op de wereldmarkt niet meer als de beste gold. Waar de Friese boter op de Londense markt jarenlang de beste prijzen maakte, hadden de Denen hun plaats ingenomen. Te vaak kwamen er in Harlingen boterzendingen terug uit de Britse hoofdstad, omdat de kwaliteit te slecht was en er te grote kleurverschillen optraden. Dat kwam niet alleen door de individuele zuivelbereiding door de boerinnen. Er werd met het produkt geknoeid. Door wie? De boer wees de handelaar als dader aan, de handelaar verweet de boeren hetzelfde.

Intussen daalden de prijzen. Terwijl de Friese boerenstand vanaf het midden van de vorige eeuw 'alles keapje koe' (en dat ook deed) kwam zo'n dertig jaar later de grote terugslag. De verslechterde marktpositie viel samen met een wereldomvattende landbouwcrisis. Toen kwam ook de trotse Friese boerenstand in hoge nood. De kritiek die vanuit Engeland op de Friese botermakers neerdaalde, was voor de meeste boeren hier onverdraaglijk. Maar slechts enkelen gingen daadwerkelijk aan de gang om daar verandering in te brengen.

Commissies werden afgevaardigd naar Denemarken, intussen de onaantastbare marktleider in Londen, dankzij een fabricageproces dat in deze contreien nog volkomen onbekend was. De Friezen keken de kunst af van de noordelijke concurrent. Aarzelend werden hier centrifuges geïmporteerd en wat later ook vervaardigd.

De zuivelfabrieken die toen ontstonden kwamen voort uit particulier initiatief. Een aantal boeren zag met lede ogen hoe de winsten verdwenen in de zakken

van de fabriekseigenaren. De Wergeaster Kooistra's kregen voldoende mannen achter zich om hun initiatief - de stichting van een coöperatie - door te zetten. Anderen bleven in dat gedenkwaardige jaar 1886 sceptisch. „Jim bouwe jim eigen earmhus”, riepen ze gekscherend tot de pioniers en ze, namen nog een 'jonkje' in het plaatselijke café. Het initiatief om als boeren zelf een zuivelfabriek te beginnen ontstond ergens anders, op een boerderij, tijdens een gesprek 'under de kofje'.

Op 10 maart 1887 werd de eerste melk naar de Wergeaster zuivelfabriek gebracht. De fabrieksmatige zuivelbereiding op coöperatieve grondslag was te Wergea begonnen. Het duurde niet zo lang of in het vlakke Friese landschap staken tientallen schoorstenen omhoog, als bakens voor de boeren en voor de schippers.

„It fabryk” was in dorpen, van Hoorn op Terschelling tot Elsloo in het zuidoosten, van Dokkumer Nieuwe Zijlen tot Spanga, vaak de grootste werkgever. Toen de coöperaties zich verenigden in de Frico werd de hele wereld hun afzetgebied. De suveldirecteur behoorde tot de notabelen, hoewel er in één dorp een zuivel-directrice was: Trijntje Hilarides, die op 24-jarige leeftijd de leidsels in handen nam van de fabriek in Zurich.

De fabriek in Wergea was de trots van het dorp. Onlangs is hij stilgelegd. Er zijn geen Kooistra's meer die willen vechten voor hun denkbeelden. Na ruim honderd jaar is 'Wergea' kennelijk te klein geworden in de ogen van de moderne zuivelbaronnen. Andere, jongere fabrieken verdwenen al eerder. 'It fabryk' is nu een 'meubelstad', of stallingsruimte voor caravans, auto's en boten.